

**TLUMACZENIE: Recenzja rozprawy doktorskiej pt. „Pragmatemes in
audiovisual translation in English-French-Polish language pairs”
autorstwa mgr Judyty Mężyk (*język oryginału: angielski*)**

Mgr Judyta Mężyk przygotowała swoją pracę doktorską pod wspólnym kierownictwem prof. Lucie Gournay (Université Paris-Est Créteil, IMAGER, Francja) i prof. Andrzeja Łydy (Uniwersytet Śląski, Polska). Przedstawiona praca napisana w języku angielskim składa się z czterech rozdziałów poprzedzonych wstępem oraz zakończonych podsumowaniem. Towarzyszą im podziękowania, streszczenia po angielsku, francusku i polsku, zestaw czterech ważnych załączników oraz spisy literatury, licząc razem 327 stron.

Cechą pracy doktorskiej, którą chciałbym podkreślić od razu, jest to, że łączy ona kilka obszarów naukowych, w tym przekładoznawstwo, ze szczególnym uwzględnieniem tłumaczenia audiowizualnego, pragmatykę i językoznawstwo korpusowe. To ambitne zadanie odzwierciedlone jest w strukturze recenzowanego tekstu.

Rozdziały 1. i 2. poświęcone są wprowadzeniu odpowiednich terminów oraz omówieniu kwestii metodologicznych. Rozdział 1, szeroko zatytułowany „Theoretical background” (Podstawy teoretyczne), można rozumieć jako dwojaki pod względem struktury. W pierwszej części oferuje on podstawę dotyczącą pragmatemów – ich różnorodnych definicji i propozycji typologii, a także pokrewnych pojęć, z których niektóre otrzymały różne oznaczenia terminologiczne. Druga część rozdziału koncentruje się na tłumaczeniu audiowizualnym, przedstawiając kompleksowy i wystarczająco szczegółowy opis. Chociaż obie te złożone części są wyraźnie niezbędne w pracy doktorskiej jako przygotowanie kontekstu dla opisu badania, rozważałbym wyodrębnienie osobnych rozdziałów dla każdej z nich. Takie przestawienie części może być korzystne ze względu na to, że sprawi, że rozdziały pracy doktorskiej będą miały bardziej proporcjonalny rozmiar oraz będą bardziej przyswajalne, biorąc pod uwagę dużą objętość tekstu i informacji. Wyizolowanie rozdziałów wiązałoby się również z nadaniem im tytułów, które mogłyby być bardziej szczegółowe i bardziej informacyjne niż tytuł, który aktualnie nosi Rozdział 1.

Rozdział 2. przedstawia szczegółowy opis kompilacji zbiorów danych do badania. Autorka dzieli się różnorodnymi istotnymi obserwacjami dotyczącymi korpusu napisów oraz list pragmatemów. Otwarcie porusza kwestie metodologiczne związane z dostępnością danych dla trzech języków. Ciekawy punkt został poruszony przez Autorkę na stronie 132, gdzie zestawia korpusy i zauważa, że dane francuskie i polskie są mniej konsekwentnie reprezentatywne dla współczesnego codziennego języka niż dane angielskie:

“While it must be acknowledged that because of these differences, the language in the English, French, and Polish corpora may vary in terms of register or usability, it is also hypothesized that thanks to the similar time of production of the TV series, these differences will not greatly hinder research on pragmatemes.”

[Należy zauważyć, że ze względu na te różnice, język w korpusie angielskim, francuskim i polskim może różnić się pod względem rejestru lub użyteczności, ale dzięki podobnemu czasowi produkcji seriali telewizyjnych, można postawić hipotezę, że te różnice nie będą znacząco ograniczać badań nad pragmatemami.]

Mimo że jest to interesująca hipoteza, biorąc pod uwagę liczbę zmiennych, które mogą kształtować język używany w danych programach i korpusach, nie uważam, że jest to oczywiste i byłbym ciekawy dowiedzieć się więcej o rozumowaniu Doktorantki i jej założeniach w tym temacie. Niemniej jednak, szczegółowość opisu w Rozdziale 2. świadczy o głębokim zrozumieniu przez Autorkę charakteru prowadzonych przez nią badań, jednocześnie sprawiając, że łatwo jest zrozumieć wywód, co może być przydatne dla badaczy, którzy chcieliby skompilować analogiczne zbiory danych. Ważnym punktem jest praktyczne wprowadzenie do narzędzia Language Reactor. Innym atutem jest różnorodność zasobów wykorzystanych do list pragmatemów, zwłaszcza że Doktorantka podeszła do nich krytycznie.

Analiza przedstawiona jest w Rozdziałach 3. i 4. W pierwszym z nich Autorka weryfikuje wybrane właściwości (językowe) pragmatemów we wszystkich trzech korpusach i językach. Te właściwości różnią się wyraźnie pod względem charakteru oraz zakresu – obejmują częstotliwość, obecność form nieczasownikowych czy rodzaj aktu mowy. Decyzja o uwzględnieniu tych właściwości jest jednak powiązana z istniejącymi badaniami i jest wystarczająco uzasadniona w każdym przypadku. Autorce udaje się przede wszystkim zidentyfikować kilka interesujących wzorców, również poprzez zestawienie właściwości z trójwarstwową kategoryzacją pragmatemów na proste, nasycone i obciążone. Badanie porównawcze wykorzystuje testy statystyczne, których wyniki są krótko opisane i stanowią godne uwagi punkty wyjścia dla dalszych badań.

Ważne rozważania przy opracowywaniu wyników dotyczą tego, jak daleko możemy sięgać w naszych wnioskach oraz co możemy wywnioskować na temat codziennego języka na podstawie języka filmowego, zwłaszcza gdy konfiguracja ta staje się dodatkowo złożona poprzez techniczne ograniczenia źródeł danych, jakim są serialy. W przypadku gdy

wyniki badania opartego na napisach dotyczą języka niezwiązanego z filmem ani napisami, konieczna jest szczególna ostrożność, aby w pełni docenić złożoność tej relacji. Przyjrzyjmy się jednemu istotnemu fragmentowi:

“(...) the percentage distribution shows that within the Polish corpus, one- and two-word pragmatemes are the most common. Quite surprisingly, they are more common than in English or French, which seems to challenge a belief that Polish is a language that seems wordy (...)” (p. 154)

[Rozkład procentowy pokazuje, że w polskim korpusie najczęstszymi są pragmatemy jedno- i dwuwyrzowe. Co jest dość zaskakujące, są one częstsze niż w języku angielskim czy francuskim, co wydaje się kwestionować przekonanie, że język polski jest językiem, który wydaje się być rozwlekły, używający wielu słów.]

Choć może to nie wynikać z tego cytatu, Autorka jest wyraźnie świadoma zastrzeżenia, które zasygnalizowałem wcześniej, ponieważ kilka linijek dalej następuje kolejne spostrzeżenie – dotyczące ewentualnego ponownego oszacowania proporcji jednowyrazowych pragmatemów w języku francuskim – które brzmi następująco: „Naturally, it is important to note the size of the corpus used for this study, its type (TV series captions), and the fact that the definition of pragmatemes used here differs slightly from Blanco and Mejri’s (...)” [Oczywiście ważne jest wzięcie pod uwagę wielkości korpusu użytego w tym badaniu, jego typu (napisy do seriali telewizyjnych), oraz faktu, że definicja pragmatemów użyta tutaj różni się nieco od tej zaproponowanej przez Blanco i Mejriego (...)] (str. 154). Jest to trafne spostrzeżenie, jednak myślę, że takie sformułowanie może sugerować pominięcie możliwych różnic jakościowych między rodzajami materiału językowego. Częściowo jednak ten brak zostaje naprawiony w części podsumowującej (str. 263-264), gdzie są omówione ograniczenia badania.

W Rozdziale 4. analiza koncentruje się na napisach w parach językowych angielski-francuski i angielski-polski i dotyczy nasyconych pragmatemów. Rozważanych jest 41 pragmatemów, które występują razem 511 razy w korpusie angielskim. W tej części rozprawy najpierw zastosowane są trzy istniejące typologie technik tłumaczeniowych – z których tylko jedna jest poświęcona napisom – aby zbadać, w jaki sposób dane pragmatemy są traktowane w tłumaczeniu. Autorka wspomina o najważniejszych metodologicznych zastrzeżeniach dotyczących kryteriów definicyjnych technik, a także niektórych wyzwaniach, które wiążą się z próbami kategoryzacji technik.

Główny wkład tego rozdziału – a co za tym idzie, całej rozprawy – polega na opracowaniu i szczegółowym opisie nowej typologii technik. Typologia składająca się z dziesięciu typów technik została zmotywowana tym, co Judyta Męzyk określa jako uderzający brak pojęcia kontekstu („striking lack of the concept of context”) w trzech wcześniejszych typologiach, które przeanalizowała. Uważam za niepotrzebnie uproszczone argumentowanie, że „pojęcie” lub „element” kontekstu jest konsekwentnie nieobecny w

proponowanych modelach („consistently absent from the proposed models”), a badacze są ograniczeni do analizy przykładów w izolacji („nothing but examples in isolation”, (str. 231), przynajmniej dlatego, że krytyka nie jest przedstawiona bardziej precyzyjnie, przede wszystkim w odniesieniu do sposobu operacjonalizacji obecności/braku kontekstu. Przecież można podejrzewać, że żaden z autorów wcześniejszych typologii nie twierdziłby, że jego typologia została zaprojektowana w sposób wolny od kontekstu. Mając to na uwadze, wyraźne uwypuklenie kontekstu przez mgr Mężyk wyposaży jej typologię w dużą siłę wyjaśniającą, co jest przekonująco zilustrowane w ostatniej części Rozdziału 4. Ta część zawiera również przydatny ilościowy przegląd technik zidentyfikowanych przez Autorkę we francuskich i polskich tłumaczeniach, opierając się na jej propozycji typologicznej.

Wracając do samego początku rozprawy, sugerowałbym, że fragment tytułu pracy może być dwuznaczny w odniesieniu do konfiguracji językowych poddawanych analizie. Biorąc pod uwagę jej trójczłonową nazwę, wyrażenie „pary językowe: angielski-francuski-polski” pozostaje niedostatecznie sprecyzowane, podczas gdy jest to istotne, ponieważ wyznacza zakres badania. Warto zauważyć, że sama Autorka wyjaśnia w przypisie na stronie 147, co następuje: „Studying translation from French to English and Polish and from Polish to English and French would not only require additional time but would also mean other factors should be taken into consideration (...)” (Badanie tłumaczeń z francuskiego na angielski i polski oraz z polskiego na angielski i francuski wymagałoby nie tylko dodatkowego czasu, ale również oznaczałoby, że należy wziąć pod uwagę inne czynniki). Jednocześnie muszę zaznaczyć, że rozszerzenie tego sformułowania byłoby mniej ekonomiczne, co przynajmniej częściowo uzasadnia dokonany wybór.

Kolejna uwaga o dość krytycznym charakterze dotyczy punktu wysuniętego przez Autorkę bardzo wcześnie w rozprawie – w abstrakcie (str. 5) – dotyczącego wykorzystania pragmatemów. Autorka argumentuje, że zastąpienie „Bless you” zdaniem „On your health” – dosłownym tłumaczeniem polskiego zwrotu „Na zdrowie” – prowadzi do nieudanej komunikacji. Rozumowanie Autorki opiera się na tym, że mówca nie będzie zrozumiany, ponieważ takie zdanie może bardziej przypominać tę używaną podczas wzniesienia toastu (To your health) („will not be understood, as such a phrase may rather resemble the one used for raising a toast (*To your health*)”). Omówienie tego przykładu bez kontekstu nie jest produktywnie, ponieważ to właśnie kontekst może zapobiec nieporozumieniom. Taki sposób myślenia wydawałby się być zgodny z kontekstowym podejściem Doktorantki, przedstawionym w Podrozdziale 4.4.

Tekst jest dobrze napisany i starannie zredagowany, zawiera niewielką liczbę błędów, np. „interlocuter” zamiast „interlocutor” (str. 51), „Time Text Style Guides” zamiast „Timed Text Style Guides”, „would be align” zamiast „would be aligned” (str. 133), i sformułowań, które mogłyby być poprawione pod kątem formułiczności („By a large

measure” zamiast np. „By a large margin”, str. 164), lub dla ułatwienia zrozumienia (przypis dolny 150, str. 135). Kilka innych drobnych niedociągnięć można zauważyć w sekcji „Academic references” – w niektórych przypadkach miejsce publikacji jest podane, podczas gdy ogólna strategia jest taka, aby go nie podawać, myślnik czasami jest używany zamiennie z półpauzą w zakresach stron, przecinek jest wstawiany zamiast kropki po nawiasie w „Käding, J. 1897,”, brakuje kropki po nawiasie w „Greenacre, M. J. (2007)”.

Powyższe krytyczne uwagi nie wpływają jednak na płynność wywodu. Istotną cechą stylu Autorki jest to, że starannie prowadzi czytelnika, aby maksymalnie zwiększyć zrozumienie. Dokonuje tego poprzez wprawnie opracowane wyjaśnienia i pilne odwoływanie się do innych miejsc w tekście. Odpowiadającym temu technicznemu aspektem jest liczba przypisów dolnych – aż 281. Choć liczba ta prawdopodobnie wymagałaby niewielkiego zmniejszenia, gdyby praca doktorska miała być opublikowana, postrzegam ją jako dowód na godne pochwały dążenie Autorki do precyzji i zrozumiałości. W podobnym duchu Doktorantka otwarcie i regularnie zajmuje się kwestiami, które identyfikuje jako kontrowersyjne. Omawiając na przykład właściwości pragmatemów na stronie 51, mówi o konkretnej sytuacji komunikacyjnej („specific situation of communication”) jako o niewygodnym temacie („the elephant in the room”), przez co subiektywność może być uważana za słaby punkt („can be considered a weak point”).

Podsumowując, praca doktorska poddana ocenie jest wysokiej jakości. Badania przeprowadzone i omówione przez mgr Judytę Mężyk – w znacznym stopniu oparte na danych z trzech języków – dostarczają nowej i cennej wiedzy. Badania są również umiejscowione w istniejącej literaturze naukowej, co przekonująco pokazuje, że Doktorantka jest biegła zarówno w zakresie tłumaczenia audiowizualnego, jak i językoznawstwa korpusowego, zwłaszcza w obszarze, gdzie zbiegają się one wokół frazeologicznego wymiaru użycia języka.

W związku z powyższym stwierdzam, że przedstawiona praca doktorska sporządzona przez mgr Judytę Mężyk jednoznacznie spełnia wymagania ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Zalecam zatem, aby Doktorantka została dopuszczona do dalszych etapów procedury wymaganej dla uzyskania stopnia doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwa.

Łódź, 15 kwietnia 2024

dr hab. Mikołaj Deckert, prof. UŁ

UNIWERSYTET ŁÓDZKI
W KATOWICACH
Wydział Humanistyczny
41-200 Katowice
ul. Stefana Grodzieńskiego 51